

Organiseret politisk aktivitet i Danmark i midten af 1830'erne

Af Søren Juelstorp

Indledning

I Danmarks historie, bd. 5, 1985 skriver Vagn Skovgaard-Petersen s. 182: »Det var ikke nogen liberal politisk bevægelse, der havde fremkaldt stænderordningerne. De liberale havde fra begyndelsen ikke noget fast program, endsize nogen organisation, men nok en fælles holdning.«

Det er korrekt, at stænderanordningen af 28.5. 1831 var en fri kongelig gave til folket, som A. D. Jørgensen har udtrykt det og i direkte forlængelse af A. D. Jørgensen, Hans Jensen. Ved stænderforfatningen blev et folkeligt ønske ikke imødekommet, men forekommet. Det synspunkt blev allerede fremhævet i samtiden. Således skriver Henrik Herz i sin samtidsroman *Stemninger og Tilstande* fra 1839: »Den Gang Kongen gav Anordning om Stændernes Indførelse, da tænkte man her i København lidet paa indenlandsk Politik. Vi vare saa at sige Alle æstetiske. Enhver enkelt æstetiserede, i alle Selskaber æstetiserede man, og alle Tidsskrifter æstetiserede.« Orla Lehmann karakteriserer i 1836 årtierne før 1830 som en sentimentalidyllisk tid. Han siger: »Det offentlige Liv var hyllet i Sorgens Nat. Hvad under da, om al Deeltagelsen trak sig tilbage til Familielivet ...«. Og han fortsætter med at beskrive, hvorledes der var indtrådt en slags »Stilleben«, hvori man æstetiserede og legede med »gamle Danmark«¹.

I den nyeste fremstilling af Danmarks historie, fra 1990, skriver Claus Bjørn i afsnittet: »De liberale i 1830'erne«, at de liberale udgjorde en kreds af meningsfæller, som også påpeget af Skovgaard-Petersen. Bjørn taler ikke om nogen liberal organiseret politisk aktivitet, men peger på de to liberale miljøer i København som centrale. Det ene var omkring universitetet, det andet var omkring Grosserer-societetet og Børsen². Dette

1. A. D. Jørgensen i *Danmarks Riges Historie 1814-64*, u.å., s. 174. Hansen, *De danske Stænderforsamlings Historie 1830-48*, Bd. 1, Kbh. 1931, s. 577 f. H. Hertz, *Stemninger og Tilstande*, Kbh. 1839, s. 219. Orla Lehmann i *Kjøbenhavnsposten* d. 12.2. 1836.

2. Gyldendals og Politikens *Danmarks historie*, bd. 10, Kbh. 1990.

liberale miljø omkring akademikerne og den højere handelsstand er allerede påpeget af Hans Jensen i Schultz Danmarkshistorie³.

Det billede, som ovenfor er tegnet af de liberale i 1830erne, vil i det følgende blive modificeret ved hjælp af studier i koordineret eller organiseret politisk aktivitet. Undersøgelsen vil vise, at de liberale første gang organiserer sig i København ved valgene til stænderforsamlingen i Roskilde. Organiseringen i den forbindelse var en succes og bibragte de liberale den erfaring, at det ikke var nok at træde frem for offentligheden og lade ideerne sejre af sig selv på ideernes marked. Det var ellers et fast grundlag i deres ideologi, at det kom an på den enkelte dannede persons præstation i skrift og tale. Orla Lehmann formulerer i 1832 sit krav til en tale på følgende vis: Den politiske tale skal »i et Sprog fuldt af Kraft og Majestæt, fuld af Bøielighed, Velklang og Ynde fremsætte det klart og rigtigt Tænkte med en uimodstaaelig Dialectik ...«⁴

De liberale følte sig i pagt med tidsånden og følte sig derfor som repræsentanter for den offentlige mening, et nøgleord i den liberale ideologi⁵. Lehmann karakteriserede den offentlige mening og dens indflydelse således: Den offentlige mening er udtryk for en indflydelse, »der støtter sig paa Sandhedens evige Magt og altsaa vejes efter Grunde«⁶. De liberale havde da også ytret sig gennem pressen efter at det med regeringens meddelelse i 1831 om, at den ville indføre rådgivende stænderforsamlinger, var blevet tilladeligt, efter mere end 30 års politisk menings-undertrykkelse, at ytre sig om de politiske institutioner. Debatten om stænderforfatnin-

3. Schultz Danmarkshistorie, Bd. 4, Kbh. 1942, s. 456. Jfr. om samarbejdet mellem det akademiske embedsborgerskab og grosserne P. Bagge, Akademikerne i dansk politik i det 19. årh. Historisk Tidsskrift, 12 rk., bd. 4, Kbh. 1970, s. 460 f. Det var hovedsageligt det akademiske embedsborgerskab og den højere handelsstand, der købte 1830ernes politiske debatliteratur, se S. Juelstorp, Publikum og den politiske litteratur i 1830erne. Under udg. i Historiske Meddelelser om København.

4. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7, Kbh. 1832, s. 187.

5. I sit skrift »Om de preussiske Provindsialstænders Væsen«, Kbh. 1831 havde økonomiprofessoren, C. N. David fremsat den opfattelse, at den offentlige mening indtager en slags formidlende instans mellem stat og samfund, og han havde opfordret regeringen til at lade den offentlige mening vælge stænderdeputerede. I en teoretiseret artikel »Politiske Betragtninger« i Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 5, Kbh. 1831 var David atter og atter vendt tilbage til den offentlige menings centrale betydning. Allerede i 1829 i Maanedsskrift for Litteratur havde David i en anmeldelse af Blichers »Danmarks nærværende Tilstand« kaldt den offentlige mening »Statens Livsprincip«. En udførlig tematisering af de politiske publicisters opfattelse af sig selv som den offentlige menings repræsentanter findes i Kjøbenhavnsposten d. 4.10. 1831. Se nærmere herom i S. Juelstorp, The Politicization of the General Public in Denmark during the 1830s. Under udgivelse i Scandinavian Journal of History.

6. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7., Kbh. 1832, s. 162.

gen havde haft et dobbelt formål, dels at påvirke regeringen med hensyn til de punkter, hvor de liberale havde ønsker, der fraveg regeringens planer, dels at søge at mobilisere en politisk offentlighed, der kunne skabe en modvægt mod enevældens arkanum.

Som sagt var de liberale realpolitiske nok til at indse, at skulle deres politiske ønsker fremmes, krævede det en vis form for organiseret politisk aktivitet. De erfaringer, som de høstede i efteråret 1834 i forbindelse med stændervalgene, brugte de i begyndelsen af 1835, da regeringen truede med at indskrænke ytringsfriheden. Det kom her til en organiseret liberal politisk manifestation over for enevælden.

De stænderdeputerede, som var blevet valgt i København i efteråret 1834, havde allerede en løs organisation. De mødtes en gang om ugen for at drøfte den kommende aktivitet i stænderforsamlingerne. Deres kampagne i 1835 mod indskrænkning af ytringsfriheden blev en succes. Et indgreb over for pressen afværgedes, og nu hvor de liberale havde erfaret, at organiseret politisk aktivitet kunne betale sig, greb de ligeledes til en koordineret aktivitet, da de i efteråret 1835 ønskede at presse på for at få fuld offentlighed i stænderforsamlingerne. Regeringen var gået med til at udgive et særligt stænderblad, som i kort form bragte offentligheden kundskab om, hvad der skete i forsamlingerne med hensyn til behandlingen af regeringens lovforslag samt de deputeredes andragender til kongen. De liberale politiske aktivister ønskede imidlertid pressens adgang til stænderforsamlingerne. Kravet om offentlighed var allerede blevet fremsat i 1831-32 under debatten om den kommende stænderforfatning. Offentlighedskravet var blevet legitimeret med, at det ville højne almenånden, et ord, som regeringen selv havde anvendt i anordningen af 28.5. 1831 om stænderne som begrundelse for at skabe et politisk folkevalgt forum. Under denne debat havde de liberale publicister også fremsat krav om én kongerigsk stænderforsamling i stedet for to, en for Jylland og en for østifterne. De ønskede, at den kommende stænderforfatning i sin form så meget som muligt skulle ligne et moderne parlament à la det engelske og norske.

I 1832 havde Lehman påpeget, at Danmark savnede det, som »er aldeles uafhængigt af enhver Regjeringsform, det er nemlig den store Regulator i enhver Statsmaskine, den offentlige Mening udtalt og atter uddannet ved Pressen«⁷. Lehman havde samtidig sagt, at selv »den meest fuldkomne Repræsentation er jo intet andet end det Brændpunkt, hvori den offentlige Mening ligesom personificeres, for med juridisk Værkning at udtale

7. S. st., s. 163.

le Nationens Villie«⁸. Hvis stænderne virkelig skulle blive »den offentlige Menings store Parlament«⁹ måtte der nødvendigvis være kontakt mellem deputerede, pressen og befolkningen, som havde valgt stændernes medlemmer.

De liberale ønskede en fri forfatning, et krav som de fremsatte åbent over for den nye konge, Christian 8., ved tronskiftet i december 1839. Stænderforsamlingerne var for dem kun et skridt på vejen hen imod fulde konstitutionelle forhold. De indså, at der ikke ville blive ændret på de bestående politiske forhold, så længe Frederik 6. regerede. Det kommer tydeligt frem i tidens aviscommentarer, men de satte deres lid til Christian 8., som i sin ungdom havde givet Norge Eidsvoldforfatningen og dermed givet Norge et demokratisk politisk præg ved indgangen til Restaurationsperioden, hvor l'ancien regime atter kom til værdighed.

Vilkårene for de liberale var begrænsede. De måtte ikke kritisere den uindskrænkede monarkiske forfatning iflg. Trykkefrihedsloven af 27.9. 1799, en lov der havde sat en stopper for 1790'ernes enevældekritik i kølvandet på Den franske Revolution i 1789. Deres publikationer var underkastet et polititilsyn, som skulle forebygge statsfjendtlige udtalelser i pressen. For de liberale gjaldt det derfor om i 1830'erne at få så stort råderum på ytringsfrihedens område som muligt. Trykkefrihedsspørgsmålet er vel nok 1830'ernes mest brændende politiske tema. En indskrænkning af ytringsfriheden, som planlagt af regeringen ved årsskiftet 1834/35 ville betyde umulige vilkår for en liberal opposition.

Med hensyn til valgene til stænderforsamlinger stod de over for det problem, at kapitalen og intelligensen stort set var udelukket. Stænderforfatningen favoriserede grundejendom, som ville betyde, at bl.a. almuen, fæstere fik sæde i stænderne sammen med godsejerne og det jævne byborgerskab, håndværkerne, som selv ejede deres boliger med tilhørende værksteder, mens den del af intelligensen, der boede til leje var udelukket. De liberale akademikere måtte agere politisk for at få den plads i samfundet og det politiske system, som ifølge deres egen selvforståelse med rette tilkom dem, idet de forenede sagkundskab på specielle områder, afhængigt af deres akademiske uddannelse, med uafhængighed af særinteresser, en forening af formelle evner og alsidig orientering, kort sagt dannelse og intelligens¹⁰, de krav, som man måtte stille til en politiker iføl-

8. Ibid.

9. S. st., s. 164.

10. P. Bagge, *anf. arb.* s. 438. S. 433 skriver Bagge: »Omkring 1800 fik akademikere foræret en ideologi som specielt var beregnet for dem ... Fichte hævdede at menneskeslægtenes udvikling beror på videnskabens fremskridt, og at det var universiteternes fornemste op-

ge den ideologi, som var blevet lanceret i Tyskland af Fichte omkring år 1800. Akademikerne havde præget den litterære og kulturelle debat i Guldalderen, og nu anså de det som en selvfølge, at de også skulle præge politikken.

Valgbevægelsen i 1834

Den 27.5. 1834 offentliggjorde regeringen den endelige stænderforfatning. Samtidig blev det meddelt offentligheden, at valgene til stænderforsamlingerne snarest skulle finde sted. Der var dog ikke angivet noget bestemt tidspunkt for valghandlingerne.

I anledning af de forestående valg indledte den københavnske intelligens et fremstød i blade og tidsskrifter for at mobilisere den politiske interesse og for at angive retningslinjer for efter hvilke kriterier de køben-

gave at skabe en udvalgt skare af lærde – praktiske lærde, dvs. bl.a. høje, selvstændigt tænkende og handlende embedsmænd, og teoretisk lærde, dvs. forskere og lærere – der kunde lede menneskeheden fremgang, og som alle andre derfor måtte underordne sig. Fichte satte altså en rigtignok idealiseret akademikerstand på den ypperste plads i samfundet. « Den tanke, at videnskabsmændene er kaldede til at regere staten går tilbage til Platon, til hans politiske værk »Staten«. Som Alf Ross skriver desuden: »hviler synspunktet på de lærde som de førende i det politiske liv på den intellektualistiske vrangforestilling, »at den rette handling udelukkende er et spørgsmål om den rette erkendelse«. A. Ross, *Hvorfor demokrati*, 2. udg., Kbh. 1967, s. 186. De liberale gik nok ind for en konstitution, men de var ikke demokrater i moderne forstand. Således stak der noget af en åndsaristokrat i en af de ledende liberale/nationalliberale, Orla Lehmann. Under et sammenstød med bondevennerne i Rigsdagen havde han i 1855 talt om den plebejiske ånds onde instinkter med reference til bønderne. Lehmann mente, at det var den oplyste og besiddende middelstand, der skulle have den politiske indflydelse eller som han blev både berømt og berygtet for at udtale: Det var de begavede, de dannede og de formuende, som skulle have den politiske magt. Lehmann havde i 1848 tilsluttet sig den lige og almindelige valgret, et synspunkt, som han i sine *Efterladte Skrifter* henfører til folkesuverænitetsånden i revolutionsåret 1848. Han fraveg dette princip om lige og almindelig valgret under grundlovsrevisionen i 1866. I stedet for den purpurkædte absolutisme, som Junigrundloven havde afskaffet, så han nu en ny for sig, nemlig den kofteklædte og transtøvlede. I Rigsdagen havde Lehmann oplevet, hvordan bonderepræsentanterne gennem en stram partidisciplin var i lommen på nogle få bondevennede ledere. Det var et brud på den borgerlige offentligheds ideal, som var blevet institutionaliseret i 1849 med grundloven, hvor den enkelte rigsdagsmand iflg. idealet gennem sine iagttagelser og via en meningsbrydning med andre medlemmer i Rigsdagen skulle bidrage til at finde frem til det sande og rette, et ideal, som stadig er nedfæstet i vores politiske livs fundament, grundloven af 1953, jfr. paragraf 56. Om Lehmanns og akademernes syn på politik, se S. Juelstorp, Orla Lehmann. Et portræt af Danmarks første professionelle politiker. 1066. *Tidsskrift for historisk forskning*, 20. årg., nr. 3, sept. 1990, ss. 3-16. Om den borgerlige offentlighed, se J. Habermas, *Strukturwandel der Öffentlichkeit*, Neuwied-Berlin, 1962.

havnske vælgere burde afgive deres stemmer. Hovedparten af intelligensen, det dannede embedsborgerskab, var på grund af valgbestemmelserne, der gjorde besiddelse af grundejendom til en betingelse for valgret, udelukket fra at deltage i valgene. I Fædrelandet skrev David, at eftersom akademikerne stort set boede til leje, holdt valgbestemmelserne dem ude fra direkte politisk indflydelse. Han beklagede selvfølgelig dette forhold men mente, at det var så meget mere nødvendigt, at der blev truffet forbedringer, således »at den Deel af Intelligencen, der tilfældigviis er blevet sparet ved den almindelige Bestemmelse om Valgqualificationerne i Hovedstaden, ikke kommer til at bukke under for Vælgernes ufrivillige Ubekjendtskab til disse Enkelte, ...« David mente, at man burde opstille kandidater til stændervalgene. David finder det ligeledes i orden, at valgberettigede fremstiller sig selv som kandidater. Han gør opmærksom på, at det er den almindelige mening, at det ville være »ubeskedent, anmassende og en fordømmelsesværdig Efterligning af fremmede Uskikke, hvis nogen faldt paa at fremstille sig selv som Valgcandidat«. Den opfattelse har ifølge David sin rod i en almindelig frygt for offentlig fremtræden i et land, »hvor Statslivet saa at sige er gaaet under i Familielivet, hvor der, som Følge heraf, er faa eller ingen offentlige Characterer, hvor Sandsen for det Offentlige er sløvet, hvor der paa den ene Side findes en vis Frygt for at træde offentlig frem, og paa den anden blot træder en Fodbred udenfor Huuslivets Grændser ...«¹¹

Den frygt for, at de mindre dannede og oplyste skulle få for stor indflydelse på valgene gennemsyrrer samtlige indlæg fra den københavnske intelligentsias side i forbindelse med valgkampen. I august 1834 skrev professor J. F. Schouw i Dansk Ugeskrift, at eftersom det er hovedhensigten med stænderinstitutionen »at Regjeringen i de vigtigste indvortes Statsanliggender kan komme til Kundskab om Folkets Mening og høre den Kyndiges og Bedstes Raad«, er det nærliggende at spørge, om stænderinstitutionen er således beskaffen, at den bliver et organ for folkets stemme, det vil sige en folkerepræsentation. Schouw mener, at for at folkerepræsentationen skal kunne kaldes folkelig er det ikke tilstrækkeligt, at så mange selvstændige og værdige personer som muligt bliver delagtig i valgene, »men ogsaa at Retten til at vælge Deputerede og at kunde vælges dertil fordeles paa en saadan Maade, at ikke enkelte Stænder eller Classer af Borgere erholde en saadan Overvægt over de øvrige, at hines, ofte paa eensidig Interesse byggede, Anskuelser fremtræde under Navn af Folkets«.

11. Fædrelandet d. 5.10. 1834 og 24.10. 1834.

Det er netop denne ensidige overvægt, som Schouw ser tendenser til i Valgretsbestemmelserne. Han finder det berettiget at stille spørgsmålet »om ikke den mindre oplyste Deel af Folket har faaet en for stor Overvægt i Repræsentationen.« Blandt vælgerne i de mindre landejendomsbesidderes gruppe findes kun få, som ikke tilhører bondestanden, og også blandt de valgbare inden for gruppen, er flertallet bønder. I Københavns og købstæderne er valgretsbetingelsen, d.v.s. ejendomsbesiddelse snarere at finde blandt de mindre dannede og oplyste borgere end blandt de mere dannede. »Skulde nu Bønderne og de mindre dannede Borgere i Købstæderne faae i Sinde fortrinsviis at vælge Mænd af deres egen Slags«, skriver Schouw, »saa vilde let Flertallet af Deputerede i Stændernes Forsamling blive Almuesmænd uden Kundskab om de offentlige Anliggender, hvilket let kunde medføre Institutionens Ødelæggelse.«

Schouw mener derfor, at valgetten og valgbarheden ikke burde være indskrænket til grundejere. Derved er nemlig, især i hovedstaden »mange af de meest oplyste og dygtigste Mænd blevet udelukkede.« Schouw håber dog på, at man alligevel vil være i stand til at få skabt et organ for folkets stemme, det vil sige en stænderforsamling af kyndige og indsigtfulde borgere, hvor folket i forsamlingen »fremtræde som en Eenhed og ikke som et Aggregat af forskellige Classer eller Stænder«. Han sætter sin lid til at almuesmanden i bevidsthed om sin egen uduelighed vil vælge en, som er klogere end ham selv. Schouw opfordrer endvidere til, at de mere oplyste borgere holder sammen under valgforhandlingerne således, at intelligensen sikres »en velfortient Overvægt i Stænderforsamlingen.¹²

En præcis angivelse af, fra hvilke sociale lag folkets talsmænd i stænderforsamlingerne efter Schouws mening skulle udgå, giver hans henvendelse »Til kiøbenhavnske Vælgere« i Dansk Ugeskrift i oktober 1834. Schouw har her »for dog at erholde et omtrentligt Begreb om det større eller mindre Antal af Duelige Subjecter, man kan vente at finde og i hvilke Klasser af Kiøbenhavns Grundejere, de snarest maatte træffes«, søgt at klassificere de valgbare i København. Som grundlag for klassifikationen »er (Schouw) gaaet ud fra den formodede Dannelsesgrad, som det, det skøndt ikke udelukkende, dog fornemmeligen bør lede Vælgerne under Valget:« På denne måde er han nået til en opdeling af de valgbare i ti klasser, hvis opstillingsorden angiver dannelsesgraden og dermed graden af uduelighed til at være stænderdeputeret. Listen ser således ud: 1. Embedsmænd. 2. Militære. 3. Grosserere, købmænd (mæglere, handelsbetjente, apotekere og boghandlere), 4. Fabrikanter, 5. Detailhandlere, 6. Bage-

12. Dansk Ugeskrift bd. 5, nr. 129, (København 1834).

re, bryggere og møllere, 7. Håndværkere, 8. Skippere, 9. Brændevinsbrændere og slagtere, 10. Høkere, øltappere og værtshusholdere.

Schouw ønskede først og fremmest folk fra de fire første grupper dvs. civile og militære embedsmænd og repræsentanter fra den højere handelsstand som deputerede. Schouw ønsker i særlig grad at henlede vælgerens opmærksomhed på sagførerne, som tilhørte embedsmændene. Deres egenskaber såsom lovkundskab, kendskab til mange mennesker og forhold, god fremstillingsevne og uafhængighed gør dem velegnede som deputerede. Med hensyn til den højere handelsstand mener han, at vælgerne ikke så meget skal se på »Candidatens Velstand, Duelighed og Driftighed i hans Forretningskreds, som på Dannelse, Sands for det offentlige Vel og klart, af private Hensyn uomtaaget Blik«.

Schouw har altså ikke så meget respekt for formuenheden som for dannelsen, et nøgleord i Guldalderen. Begrebet dannelse spiller en afgørende rolle i akademikerens ideunivers. Multitalentet, fysikeren og kulturdebattøren H. C. Ørsted skriver om dannelsen: »Det højeste, et menneske kan opnå i dannelse, er at gennemtrænge en begrænset kundskabskreds med dyb indsigt, og ved hjælp af den herved opnåede åndsudvikling, forenet med videbegærlig omskuen, at danne sig et nogenlunde klart billede af den hele tilværelse«¹³.

På grund af den ringere dannelsesgrad i socialgrupperne 5-10, vil disse, skriver Schouw besværgende, afgive færre deputerede end de 4 første, de begavede og besiddende. Der var formentlig mange velbeslåede blandt disse 5 sidste grupper. I det mindste ejede de så meget grundejendom, at de var valgbare i modsætning til åndsarbejderne, der var »lejesøgende« for at bruge et udtryk fra Fædrelandet af David. Men de var ikke dannede. Den politiske magt skulle ifølge Schouw og de øvrige liberale ligge hos det dannede og besiddende embedsborgerskab og den højere handelsstand. De udgør kernen af folket. Som Lehmann udtrykker det: Den oplyste og agtværdige middelstand¹⁴.

Den 17.10. 1834 kommenterede Kjøbenhavnsposten Schouws klassifi-

13. Citeret efter F. J. Billeskov Jansen, »Ånden i Naturen«. Foredrag i Videnskabernes Selskab 30.10. 1970, s. 7. Om ovennævnte ideunivers, jfr. Aa. Henriksen, Organismetænkningen – en hovedlinje i det 19. århundredes tænkning og digtning, Kbh. 1973. E. M. Christensen, Guldalderen som idehistorisk periode. Festskrift til G. Albeck, Århus 1966. P. E. Sørensen, H. C. Andersen og herskabet. Studier i borgerlig krisebevidsthed, Århus, 1973, s. 71.74. G. Nissen, Fra dannelsesdiskussionen i 1830'ernes og 40'ernes skoledebat. I Årbog for dansk Skolehistorie, bd. 2., Kbh. 1968, s. 49-67. Om dannelsen i samtidig europæisk tænkning, se G. Lúacs, Ästhetik. I Probleme des Realismus, Berlin 1955, s. 47-50.

14. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 7. Kbh. 1832, s. 156. At det var middelstanden, som i

kationsskema over de valgbare, som også var blevet bragt i Fædrelandet d. 12.10. 1834. Kjøbenhavnsposten tilsluttede sig Schouws synspunkter.

Den 30.10. 1834 havde Kjøbenhavnsposten skrevet, at interessen for de forestående valg i København mere og mere syntes at øges. Interessen bredte sig efterhånden til den store klasse af vælgere, det næringsdrivende borgerskab. Bladet mente imidlertid ikke, at den større interesse af sig selv ville føre til et »værdigt Resultat« af valget. Det er heller ikke nok, at »de intelligente Vælgere« søger at virke på den større masse alene ved hjælp af pressen. Kjøbenhavnspostens redaktør, A. P. Liunge, var selvfølgelig godt klar over, at den store masse af vælgere ikke var blandt Dansk Ugeskrifts 500 abonnenter. Det var også Schouws problem, hvorfor han i takt med at valget nærmede sig udsendte ugeskriftets valgartikler i særtryk for at nå bredere kredse¹⁵.

Kjøbenhavnsposten foreslog, at der blev taget »mere direkte Midler« i brug for at sikre et for det dannede borgerskab ønskeligt udfald af valgene. Bladet foreslog forberedende, rådslående forsamlinger blandt alle de vælgere inden for de sektioner, som Københavns valgteknik var opdelt i, under ledelse »af en for hver Section i samme valgt Måned af Dygtighed«. På den måde mente Liunge, at man ville opnå, at stemmerne fik »en mere motiveret, bestemtere og mere centreret Retning«.

Liunge var tydeligvis, ligesom Schouw og David, bange for, at den store klasse af vælgere fortrinsvis skulle vælge blandt deres stadsfæller. Kjøbenhavnsposten gentog sin opfordring til organiseret politisk aktivitet 16.10. og 25.10. 1834, og Liunge formåede de blade, som fortrinsvis blev læst af det brede publikum, nemlig Politivennen, Sandhedsfaklen og Allernyeste Skilderi af København til at anmode deres læsere om at følge Kjøbenhavnspostens opfordringer¹⁶.

I begyndelsen af oktober 1834 tog den organiserede eller om man vil koordinerede politiske aktivitet fart. 8.10. udsendte David, filosofen F. C. Sibbern og søofficeren H. B. Dahlerup en indbydelse til nominering af stænderdeputerede. Udkastet til indbydelsen var forfatter af J. F. Schouw, som var den egentlige organisator bag projektet. Der var ikke tale om nogen offentlig indbydelse. Den blev kun sendt til de personer, som havde deltaget i 28. maj festerne på Skydebanen. Disse fester var blevet afholdt hvert år siden den 28. maj 1832 for at fejre stænderanordnin-

kraft af sin besiddelse og dannelse skulle have den politiske magt var et fælleseuropæisk træk, se R. Williams, *Keywords*, London, 1976, s. 53, Jfr. Hegels *Rettsfilosofi*, § 297.

15. Særtrykkene blev annonceret udgivet i Adresseavisen, som læstes af et bredt publikum.

16. S. Juelstorp, *Valgbevægelsen i København i 1834. Historiske Meddelelser om København*. Årbog 1989, s. 132.

gen. Dér samledes den politisk interesserede del af det dannede borgerskab og udbragte skåler for stænderne, pressen og den offentlige mening. Gennem denne organiserede fremstilling af kandidater ønskede intelligensen at sikre sig indflydelse på valget. Ved at henlede opmærksomheden på enkelte personer påregnede man at stemmerne ville koncentrere sig om de repræsentanter for det dannede borgerskab, som var valgbare, fordi de ejede grundejendom.

For at undgå »hvert Skin af Partiesag« fandt organisatorerne det hensigtsmæssigt at bruge 28. maj selskabet. Nomineringen skulle altså have udseende af, at en del borgere ønskede at henlede vælgerens opmærksomhed på »de dueligste«. Effekten i nomineringen skulle være den, at der var tale om et samfund af borgere, »der ved at fejre den 28de Mai, har viist, at det følger varmt for Provindsialstændernes Institution«¹⁷.

Prøvevalget, som nomineringen blev kaldt, fandt sted 7.11. 1834. De nominerede var etatsråd L. N. Hvidt, professor P. G. Bang, overretsprokurator C. W. Haagen, kancellisekretær T. Algreen-Ussing, vinhandler H. P. Hansen, grosserer P. C. Knudsen og grosserer J. Owen, altså alle sammen repræsentanter for de dannede klasser, som Schouw havde peget på som velegnede til deputerede. Samtidig arrangerede 83 af interessenterne i Københavns Brandforsikring et tilsvarende prøvevalg. De kandidater, som Brandforsikringen ønskede at anbefale vælgerne var professor P. G. Bang, overretsprokurator C. W. Haagen, vinhandler H. P. Hansen, etatsråd Hvidt, Algreen-Ussing, grosserer P. C. Knudsen, ejeren af Gyldendal J. Deichmann, kaptajn og brygger A. H. Bjerre, justitsråd, højesteretsadvokat P. H. L. Salicath, agent J. Hammerich, justitsråd, kontorchef i Rentekammeret A. de Fine Skibsted og grosserer J. P. Bech. Også her var det de begavede og formuende, der var blevet nomineret, og flere af kandidaterne var også blandt 28. maj selskabets nominerede. De nominerede var også at finde blandt de 50 fremhævede personer, som *Kjøbenhavnsposten* havde anbefalet vælgerne i bladet 4.11. 1834. Blandt de politiske aktivister i hovedstaden var der altså bred enighed om, hvem man anså for bedst kvalificeret til posterne i Roskilde Stænderforsamling.

Men som det gik allerbedst for det dannede borgerskab begyndte håndværksmestrene at røre på sig. De følte sig forbigået ved nomineringen. Håndværkerne ønskede en talsmand i Roskilde og de ville derfor gennem et prøvevalg sikre en vis samordning af stemmerne, den taktik, som det dannede borgerskab havde brugt. Deres initiativ blev straks imødegået fra intelligensens side. *Kjøbenhavnsposten* skrev, at vel var det et rimeligt

17. S. st., s. 122 f.

forlangende, at de næringsdrivende fik deres interesser varetaget i stænderne, men skrev bladet »hvad man derhos ikke stærkt nok kan lægge enhver fædrelandsindet kjøbenhavnsk Borger af disse Classer paa Hiertet, er uden Tvivl den Advarsel, at han vel maa vogte sig for at forvexle den personlige eller det enkelte Laugs Interesse med selve Standens; at han for Alting ikke maa glemme, at i Forhold til Fædrelandets Interesse er ogsaa Standens underordnet, og at han derfor, i sin Stræben for at søge denne værdigt repræsenteret, ikke maa tabe af Sigte de høiere Hensyn hiin store fælleds Interesse byder«. En håndværkers praktiske dygtighed er ikke tilstrækkeligt til, at han kunne være folkets repræsentant og Kjøbenhavnsposten pegede på, at videnskabelig dannelse og kundskabsrigdom i den henseende var af afgørende betydning¹⁸.

Algreen-Ussing for også i blækket, da håndværkermestrene planlagde at koordinere deres stemmeafgivning. I en fortrolig men pædagogisk nedladende form rettede han en henvendelse »Til Vælgerne af de ringere næringsdrivende Klasser i Kjøbenhavn«, hvor han kort og enkelt gjorde rede for, hvad valget drejede sig om og hvilke opgaver, som vælgerne havde. Møtet på håndværkermestrenes initiativ for at få deres egne repræsenteret i Roskilde, skriver Ussing: »Du kan nok selv indsee, at det her ikke forslaaer, at En er en dygtig Mand i sit Fag. En kan være en duelig Snedker og Skomager, eller en dygtig Urtekræmmer og Brændeviinsbrænder, og derfor dog ikke være skikket til at give Kongen Raad i Landets vigtigste Anliggender. Her gjælder det gamle Ordsprog: Skomager, bliv ved din Læst!« Ussing advarer endvidere mod de såkaldte høflighedsvalg, det vil sige valg af folk, som vælgeren står i et eller andet forhold til. Vælgeren skal ikke give sin stemme til en mand, blot fordi der er tale om hans oldermænd, eller blot fordi han er kaptajn ved det korps i borgervæbningen, som han selv tilhører. Vælgeren bør se sig om efter en dygtig og uafhængig mand, og han bør efter Ussings mening henvende sig til dem af sine medborgere, som kender folk bedre end han selv gør, det vil sige han bør henvende sig til dem, som omtales som de dygtigste vælgere for at høre deres mening om, hvem der bør vælges¹⁹.

J. F. Schouw, der havde arbejdet så intenst for det dannede borgerskab, var også blevet urolig, og få dage før valget i Kjøbenhavn udsendte han det lille skrift »Et Par Ord i Anledning af Valgene i Kjøbenhavn«. Han slog

18. S. st., s. 126.

19. Dagen, 13.11. 1834. Ussings artikel offentliggjordes også i Kjøbenhavnsposten, Allernyeste Skilderi af Kjøbenhavn, Politivennen og Sandhedsfaklen for at påvirke så bred en opinion som muligt.

her i en ligefrem tone atter til lyd for de synspunkter, som han havde fremsat i Dansk Ugeskrift. Han mente ikke, at det ville gå an, at man stemte efter lavsinteresser og grunden var den, at en håndværker ville være tvunget til at tie i stænderforsamlingen, når det ikke just angik specielle håndværkerspørgsmål. Håndværkerne manglede simpelthen den fornødne duelighed, som også Ussing havde bemærket. Schouw anbefaler vælgerne at give deres stemme til de kandidater som er blevet opstillet af 28. maj selskabet og Københavns Brandforsikring.

Intelligentsiaen havde altså ingen politisk respekt for den velsituerede håndværksmester med mange svende i brød, de håndværksmestre, som i kraft af grundejendomsbesiddelse var både valgberettigede og valgbare. Håndværkerne var ikke i besiddelse af »duelighed«, et yndlingsord blandt akademikerne. Duelighed og dermed evnen til at være politiker var det dannede borgerskabs monopol.

Ved valget i København viste det sig at organiseringen var en succes. De af 28. maj selskabet og Brandforsikringen opstillede kandidater blev valgt, og som repræsentant for den politiserende intelligens kunne David da også skrive til sin politiske ven, den jyske godsejer M. B. Nyegaard: »Valgene her ere i det Hele, naar man tager Hensyn til de Valgbare, og hvad Inflydelse det i Hovedstaden har havt, at Valgqualificationen er bunden til Grundejendom, falden tilfredsstillende ud«²⁰.

I provinsen fandt en tilsvarende politisk organisering af stændervalgene ikke sted, men det skulle snart vise sig, at politiseringen havde nået et gennembrud ved valgene til stænderforsamlingerne, og liberale i provinsen, der stod i forbindelse med det liberale centrum, hovedstaden, var rede til at organisere sig, når de københavnske politiske aktivister kaldte.

Vi savner materiale, der kan belyse forbindelsen mellem centrum og periferi, altså mellem København og provinsen, men som ytringsfrihedskampagnen i begyndelsen af 1835 og offentlighedsbevægelsen sidst på året 1835 viser, var der knyttet kontakter. Disse politiske kontakter var næppe noget, som man talte højt om på grund af enevældens politispioner, der var tilbøjelige til at se konspirationer, hvor politisk ligesindede samledes²¹.

20. Danske politiske Breve, Bd. 1. udg. af P. Bagge og P. Engelstoft, København 1945, nr. 46.

21. I Landsarkivet for Sjælland mm. er bevaret politispionernes indberetninger til Københavns politidirektør.

Ytringsfrihedskampagnen

Gennem polititilsynet med blade og skrifter under 24 ark søgte regeringen at holde den offentlige debat i tømme. Eksempelvis kom der stadig flere »censurhuller« i *Kjøbenhavnsposten* i de første år af 1830'erne i takt med bladets hyppigere behandling af offentlige forhold. Frederik 6. fandt imidlertid ikke tilsynet effektivt nok, og i april 1833 fik Danske kancelli kgl. ordre til at instruere tilsynet om, at det skulle være yderst påpasselig med, at bestemmelserne i trykkefriehedslovgivningen blev overholdt. Der skete imidlertid ingen stramning af loven, og det skyldtes til en vis grad, at A. S. Ørsted og den liberalt indstillede gruppe i kancelliet, det vi sige flertallet, var modstandere af stramninger. De mente, at den gældende lovgivning var tilstrækkelig²².

Med fremkomsten af Davids ugeblad *Fædrelandet* i efteråret 1834 var der lagt op til et sammenstød mellem regering og presse. I en kammertone i den politiske debat, som f.eks. var betegnende for *Månedsskrift for Litteratur*, hvor David havde været politisk redaktør og skrivende medarbejder og gennem sit virke dér profileret det højakademiske organ som et politisk tidsskrift, karakteriserede ikke hans nye organ, *Fædrelandet*. Bladet tog straks fat på en nærgående kritik af forskellige politiske forhold, og 3 måneder efter at *Fædrelandet* var kommet på gaden, havde David pådraget sig en tiltale for overtrædelse af trykkefriehedslovgivningen.

Den 14.12. 1834 besluttede kongen at rejse tiltale mod David og kun to dage senere afgik der et reskript til den stænderkomite, som havde haft til opgave at udarbejde stænderforfatningen. Reskriptet pålagde komiteen under henvisning til, at »skrivefrækheden« i bladene mere og mere tog overhånd, at fremlægge en betænkning om indførelse af almindelig presse-censur. Det er klart, at reskriptet var et led i den reaktion i regeringskredse, som *Fædrelandets* artikler havde fremkaldt²³. Kongen og især kancellipræsident P. C. Stemmann havde yderst svært ved at vænne sig til de nye

22. H. Jørgensen, *Trykkefrieheidsspørgsmaalet i Danmark 1799-1848*, Kbh. 1944.

23. H. Jensen argumenterer i sin afhandling *Vi alene vide – Historisk Tidsskrift* 10. Rk., Bd. 4, Kbh. 1937-38, s. 161-77 for, at det var Stemmann, der var bagmand bag såvel sagsanlægget mod David som reskriptet af 16.12. 1834 om indførelse af censur. H. Jørgensen, *anf. arb.* tillægger kongen et stærkt personligt initiativ i pressesager og ser ham som ophavsmand til en lang række forholdsregler mod pressen. Jørgensen mener, at det var kongen selv, der var ophavsmand til sagsanlægget mod *Fædrelandet* og reskriptet, se ss. 160, 173 f. Andetsteds skriver Jørgensen imidlertid, at det er vanskeligt, se s. 112, for ikke at sige umuligt med sikkerhed at afgøre og bevise, fra hvem initiativet i en bestemt sag er udgået. M. Rubin, *Frederik VI's Tid*, Kbh. 1895, s. 521 har samme opfattelse som Jørgensen m.h.t. initiativet i de to nævnte sager.

politiske forhold, som de selv havde iværksat med forfatningsinitiativet i efteråret 1830 og udstedelsen af stænderforfatningen. Stænderkomiteen bestod af Stemann, Ørsted, O. Moltke og J. P. Höpp.

Pressekomiteens arbejde foregik bag lukkede døre, men det varede ikke længe, før det begyndte at sive fra Slotsholmen. Dagen bragte 27.12. 1834 en artikel af den nyvalgte stænderdeputerede Algreen-Ussing under overskriften »Om Almeenaandens Oplivelse«. Måden, som Ussing behandler temaet censur på, viser, at han havde visse informationer om arbejdet med en ny presselov. Henvendt til regeringen slutter han sin artikel med følgende besværgelse:

»Thi da hans Majestæt saa høitideligen har tilkjendegivet, at han for Fremtiden ingen Lov vil udgive, der gjør Forandring i Undersaatternes personlige Rettigheder, hvoraf Ytringsfriheden vel er den første og vigtigste, uden at Udkastet til en saadan Lov først har været Folkets Repræsentanter forelagt, for at de kunde tage Samme under Overveielse og derover afgive Betænkning, saa have Vi deri den største Betyggelse for, at en Lov, der tilsigtede Trykkefrihedens Indskrænkning, ikke nu vil blive given, thi en saadan Lov kan, efter Kongens egne Ord, ikke blive given, uden at være Stænderne forelagt, og naar Stænderne (som Vi vel tør forudsætte) med afgjørende Pluralitet erklærede sig derimod, heller ikke vil blive given, derfor borger Os Kongens Viisdom.«

Ussing fandt det nødvendigt at komme med en tilsvarende besværgelse i Kjøbenhavnsposten d. 15.1. 1835, efter at offentligheden havde fået så meget kendskab til pressekomiteens arbejde, at bladene kunne bringe notitser om, at en ny presselov var under udarbejdelse, og at arbejdet udførtes af Stemann, Ørsted, Moltke og Höpp.

I løbet af januar 1835 havde komiteen udarbejdet konkrete forslag til en ny presselovgivning. I en betænkning fra d. 19.1. 1835 foreslog høgen i Danske kancelli, Stemann, at udgivelsen af periodiske skrifter, dvs. aviser og tidsskrifter, skulle være afhængig af et privilegium, udstedt af kancelliet. For at få privilegium måtte udgiveren, under straf af privilegiets fortabelse, forpligte sig til nøje at overholde trykkelovene. Polititilsynet skulle holde skarp justits med, at ingen strafværdige eller blot utilbørlige udtalelser passerede. Det skulle alene tilkomme kancelliet at afgøre, om et blad skulle beslaglægges, og udgiveren skulle ikke som hidtil have rekurs til domstolene i tilfælde af beslaglæggelse. Stemann fik fuld tilslutning af Moltke og Höpp. Endvidere var de 3 enige om, at lovgivningen kunne gennemføres uden at spørge stænderne.

Ørsteds synspunkter gik helt andre veje. Han tog afstand fra at indføre censur, og han holdt fast ved principperne i den gældende trykkefriheds-

lovgivning. Han mente, at hvis man ville skærpe pressereglerne, ville den hensigtsmæssigste fremgangsmåde være at ændre straffebestemmelserne således, at der blev givet mere præcise regler for, hvad pressen ustraffet kunne publicere. Under alle omstændigheder måtte enhver lov, som greb indskrænkende ind i den lovhjemlede presselovning ifølge reglerne i § 4 i anordningen af 28.5. 1831 forelægges stænderne, eftersom de berørte borgernes personlige rettigheder²⁴.

De første efterretninger om, at en ny presselov var undervejs, fremkaldte ikke større reaktioner i offentligheden. Man regnede med, som også Ussing besværgende havde gjort opmærksom på, at stænderne ville få lovgivningen forelagt. For den liberale intelligentsias politiske aktivitet blev det imidlertid af afgørende betydning, at professor Schouw engang i januar fik pålidelig meddelelse om, at regeringen havde planer om at indskrænke ytringsfriheden uden først at høre stænderne²⁵. Handlemulighederne var i første omgang begrænsede for de liberale, eftersom regeringens planer ikke var officielle. Man var vant til at ytre sig gennem pressen, når man havde noget på hjerte over for regeringen og offentligheden, og Schouw valgte i første omgang at bruge den gryende borgerlige offentligheds medium, pressen, den offentlige menings organ, for ad den vej at søge at påvirke den politiske ledelse. Schouw skrev derfor slutningen af januar en artikel med titlen »Om Censur«. Schouw var i en vanskelig situation. Hans sikre viden om regeringens planer måtte forblive i verden ikke skinne igennem. Han måtte tænke på, at han skulle beskytte sin kilde. Samtidig skulle han skrive, så hans synspunkter mod indførelse af presse-censur udenom stænderne vandt genklang i regeringskredse. Det lykkedes ikke for ham at forme et debatindlæg, som var egnet til publikation. Han ramte ikke den rigtige tone.

Det blev i stedet Schouws gode ven, nabo og universitetskollega, teologiprofessoren, Henrik Nicolai Clausen, der skrev et indlæg til pressen i et forsøg på at påvirke regering og opinion.

H. N. Clausens artikel »Betragtninger over Trykkefrihed og Censur« blev trykt i Dansk Ugeskrift 5.2. 1835 under mottoet »Auc iatur et altera Pars«. Han motiverede sit indlæg med det forhold, at spørgsmålet om en hindring af pressens misbrug, d.v.s. angreb på »den af Lovene opreiste Orden« i staten på det seneste var blevet aktualiseret som en følge af den stigende interesse for offentlige forhold.

24. H. Jørgensen, *anf. arb.* s. 174ff.

25. Se Schouws og Clausens kladde til en redegørelse for trykkefrihedens historie. NKS, 1529, fol. 3. Det kgl. Bibl.

Clausens indlæg er delt i omtrent 2 lige store afsnit, hvoraf det første indeholder argumenter for censur, det andet mod censur. Mottoet refererer til fortalerne for censur, hvis synspunkter Clausens søger at referere indledningsvis. Formen er valgt, fordi censurens talsmænd fører deres sag bag lukkede døre og derved lægger hindringer i vejen for en åben diskussion om nødvendigheden og hensigtsmæssigheden af ytringsfrihedsindskrænkninger. For at råde bod på den manglende offentlighed lader Clausen såvel den ene som den anden part høre. I dette regi lykkes det ham at levere et nøgternt forsvar for ytringsfriheden. Der er to centrale budskaber i artiklen, en opfordring til regeringen om at skabe offentlighed i trykkefrihedsspørgsmålet og en opfordring om at overlade det til pressen selv og ikke tilsynet med aviser og bøger om at holde jultits.

I midten af februar begyndte begivenhederne at gå hurtigt. Det forlød, at de nye presselove lå klar til forelæggelse for kongen. »En almindelig Forskrækkelse udbredte sig«, bemærker en samtidig brevskriver²⁶.

D. 12.2. 1835 holdt de nyvalgte københavnske deputerede deres ugentlige politiske møde, og her blev den truende situation drøftet. De deputerede var i en prekær situation. De kunne vanskeligt træde offentligt frem i anledning af ytringsfrihedssagen, eftersom oplysningerne om regeringens presseinitiativ ikke var officielle. Man var dog indstillet på at holde sig i beredskab, og det blev besluttet at indkalde til et ekstraordinært møde sammen med de deputeredes suppleanter. Så var alt hvad der kunne krybe og gå af politikere samlet, og de ville på det ekstraordinære møde tage stilling til et fælles handlingsprogram for det tilfælde, at lovgivningen af regeringens side blev gennemført udenom ständerforsamlingerne, hvilket ville være et brud på det løfte som kongen havde afgivet i § 4 i ständeranordningen af 1831.

Umiddelbart efter de deputeredes møde, den 12.2., besluttede de 3 professorer Clausen, Schouw og Sibbern at henvende sig direkte til kongen. Der var tradition for, at man altid kunne henvende sig til Frederik 6., når man som borger havde et anliggende, som man ønskede at forelægge kongen. Henvendelsen til kongen måtte for alt i verden ikke have udseende af at være nøje organiseret, og derfor planlagde de tre initiativtagere til projektet to adresser til kongen. Clausen henvendte sig til højesteretsprokurator Høegh-Guldberg og Algreen-Ussing og bad dem om at stille sig i spidsen for en henvendelse til kongen fra det læsende publikum. Clausen, Schouw og Sibbern ville indbyde til en adresse til kongen fra de forfattere,

26. Danske politiske Breve, bd. 1, nr. 61 a.

som opholdt sig i København. I løbet af kort tid udfærdigede Clausen en adressetekst fra forfatterne²⁷.

Den 15.2. 1835 henvendte Ussing og Høegh-Guldberg sig til de 3 professorer med forslag om, at den adressetekst, som de ville indbyde forfatterne til at underskrive blev fælles for forfattere og læsere, »for at Sagen, der angik en alle Statsborgere fælleds Interesse, derved kunde vorde stempet til et Nationalanliggende og flere Bønskrifter fra Hovedstaden undgaaes, der mueligen indbyrdes ikke aldeles maatte harmonere i Aand og Udtryk«. Man vedtog forslaget.

16.2. fandt mødet mellem deputerede og suppleanter sted. Det blev drøftet, om man skulle nedlægge mandaterne, hvis pressekomiteen blev gennemført udenom stænderne. Flertallet var imidlertid ikke tilbøjelig til så radikalt et skridt. En medvirkende årsag var formentlig, at de tilstedeværende deputerede og suppleanter stiftede bekendtskab med det professorale initiativ om at henvende sig til kongen. Clausens adressetekst blev forelagt forsamlingen og tiltrådt. Det er nærliggende, at Ussing under besøget dagen før hos Schouw, Clausen og Sibbern har fået en afskrift af adressen til brug for de folkevalgte politikeres møde. Professorerne ønskede vel at informere landets kommende aktive politikere om deres radikale plan samt sikre sig opbakning fra deres politiske meningsfæller.

Allerede samme dag, som politikernes møde fandt sted den 16.2. gik initiativtagerne i gang med at tilrettelægge indsamlingen af underskrifter til kongen. Det var Clausen, Schouw, Sibbern, kunsthistorikeren, professor N. L. Høyen, Guldberg og de tre politikere, de deputerede Ussing, Hvidt og Haagen, der stod for organiseringen²⁸.

Henvendelsen til kongen skulle ifølge initiativtagerne have sin styrke

27. Schouws og Clausens redegørelse for trykkefrihedsadressens historie, hvoraf det fremgår, at Clausen er forfatteren. Se også Clausen, *Optegnelser om mit Levned og min Tids Historie*, Kbh. 1877, s. 182, hvor han gør opmærksom på, at Østet i sine 4 binds erindringer tillægger Schouw æren for adressen.

28. Schouw og Clausens redegørelse er skrevet umiddelbart efter kongens »Vi alene videsvar« 26.2. 1835. Svaret havde sikkert fremkaldt en vis ængstelse blandt de mange embedsmænd og militære. Man må huske på, at det politiske liv først lige var begyndt, og man nærede en alvorlig respekt for Frederik 6. Der skulle derfor være stor sag til for at sætte det dannede borgerskab i politisk bevægelse i form af en politisk manifestation over for kongen og enevælden. De to professorer udarbejdede adressen m.h.p. at den kunne cirkulere i de kredse, der havde sat deres navn og stilling under adresse. Hensigten var at berolige gemytterne. Som tillæg til redegørelsen findes indbydelsen til publikum, selve adressen samt en afskrift af navne og stillingsbetegnelserne på adressens underskrivere. Se også vedr. adressen *Danske politiske Breve*, Bd. 1. nr. 61 a, samt *Ec. Werlauf til Vedel Simonsen 1.3. 1835 i Fra Fyens Fortid*, udg. af G. L. Wad, Bd. 1. Kbh. 1916, s. 312.

ved at være udgået fra samfundets elite, det dannede borgerskab. Hvad angår antallet af underskrivere lagde man udadtil vægt på, at det var kvaliteten og ikke antallet, det kom an på²⁹. Reelt var organisatorerne interesseret i at få så mange underskrifter som muligt for at vise, at der var tale om en stor manifestation med vægt bag sig. Ud over de afskrifter, som cirkulerede i kredse, som havde tilknytning til professorerne og deres medorganisatorer, blev der sørget for, at der blev lagt lister frem i klubberne i København. Mellem de 572 underskrivere er der da også, bortset fra det store opbud af embedsmænd og militære, professorer og grossere, altså folk af samme sociale status som indbyderne til trykkefrihedsadressen, en del detailhandlere og håndværkere.

Det var hektiske dage for adressens organisatorer. professor J. f. Schouws arbejdsværelse var omdannet til et ekspeditionskontor³⁰. Hastværket var berettiget. Samme dag, adressen blev afleveret på Amalienborg, den 20. februar 1835, afgav pressekomiteen sin endelige betænkning om en ny presselov.

Selve trykkefrihedsadressen var udformet som et bønsskrift om bibeholdelse af den gældende ytringsfrihed. Man kunne ikke rette den mod regeringens planer om at indskrænke pressens råderum, eftersom planerne ikke var officielle. Derfor havde man besluttet sig til at udforme den således, »at det fremtrådte som en Yttring af en almindelig og ved Tidsomstændighederne endmere forstærket Stemning i Folket for Trykkefriheden og imod enhver befrygtet Indskrænkning af Samme«³¹.

I et velklingende og højstemt sprog gav trykkefrihedsadressen et rids af kongens regeringstid med sammenholdet mellem konge og folk i godt som i ondt som det centrale tema. Trykkefriheden fremstillede som et pant på den gensidige tillid mellem konge og folk, en frihed, der havde styrket sammenholdet. Adressen mandede ud i en opfordring til kongen om at værne om dette pant og i tillid til folket overlade det til pressen selv at sikre dens rette brug og modvirke dens misbrug.

Som nævnt havde Clausen i sit indlæg i Dansk Ugeskrift opfordret regeringen til at overlade det til pressen selv at fjerne »ukrudtet«, ikke til tilsynet. Det spillede man altså også på i adressen til kongen.

For at vise sin vilje til handling besluttede komiteen bag adressen at komme med et konkret initiativ. Dagen før afleveringen af adressen til

29. Clausens bemærkning om antallet af underskrifter er gengivet 1.3. 1835 i forbindelse med offentliggørelsen af den store trykkefrihedsadresse i bladet *Kjøbenhavnsposten*.

30. Clausen, J. F. Schouws offentlige Liv. Dansk Maanedsskrift, Kbh. 1856, s. 280.

31. Redegørelsen for trykkefrihedsadressens historie, NKS 1529 fol., 3.

kongen bragtes en notits i *Kjøbenhavnsposten* med en meddelelse om, at der var udkastet en plan om at stifte en forening med det formål at sikre pressens rette brug og modvirke dens misbrug. Bekendtgørelsen i *Kjøbenhavnsposten* var underskrevet af de 9 indbydere til adressen tillige med L. N. Hvidt. Tidspunktet var præcist timet. Organisatorerne bag den store ytringsfrihedsmanifestation var store taktikere. Inden adressens aflevering på Amalienborg skulle man nok over for regeringen og kongen vise, at man havde vilje til at holde justits selv med pressen.

I dagene inden den 20.2. 1835 var der politisk aktivitet på flere fronter. Således bragte det liberale organ *Kjøbenhavnsposten* en serie artikler imod censur³².

Initiativtagerne ville også rejse hele landet, da det kom til stykket. De mobiliserede deres kontakter i provinsen for at forstærke kampagnevirkningen. Hvordan det rent praktisk foregik vides ikke, men de københavnske liberale havde formentlig fra deres provinsmeningsfællers studietid i København bevaret kontakten, og i de sidste dage af februar kom der adresser fra Helsingør, Lollands nørre og søndre herred, fra Nakskov og omegn, fra Roskilde, ja selv fra det fjerne jyske, nemlig fra Randers.

Provinsmobiliseringen var grundigt organiseret fra centrum ud til periferien, d.v.s. fra København til provinsen. Adresserne fra Lolland og Nakskov er direkte afskrevet efter den københavnske adresse. I Helsingør og i Roskilde havde de lokale aktivister valgt selv at udforme en adressestekst. Adressen fra Randers har en selvstændig indledning, ellers er der verbal overensstemmelse med den store adresse³³.

Det kan virke noget tilfældigt, hvor trykkefrihedsadresserne i provinsen kom fra, men der var ikke tid til en endnu større manifestation, som er karakteristisk for de storstilede underskriftindsamlinger blandt de nationalliberale i 1840'erne. Alting hastede. Og det har nok spillet en rolle, hvor i provinsen, man i København havde sine kontakter. Det politiske netværk var endnu kun i sin verden. Det blev senere stærkt udbygget.

Hvad angår regeringens planer om at indføre censur, blev planerne foreløbig stillet i bero ved et kongeligt reskript af 15.4. 1835. Det var Frederik 6.'s gamle minister og fortrolige, J. S. Møsting, der greb ind. Den stor-

32. *Kjøbenhavnsposten* 16.2. 1835 til 21.2. 1835.

33. Adresserne ligger i pakken Kong Frederik VI's Cabinetssecretariat. Ujournaliserede Sager 1830-1839. RA. Roskildeadressen er sandsynligvis skrevet af Roskildes politiske aktivist nr. 1., Johs. Hage, senere redaktør af *Fædrelandet*. I Ålborg samlede underskrifter til en adresse, men den blev ikke sendt af sted til kongen p.g.a. hans sure svar. se N. Fogtmann til P. Hjort 5.3. 1835. Udvalg af Breve til P. Hjort. Ny Samling, Kbh. 1869, s. 195.

stilede kampagne havde gjort sin virkning. Over for kongen gjorde Møsting gældende, at en ny lov skulle forelægges stænderne, inden den blev udstedt³⁴, og sådan blev da også den fremtidige procedure på presselovgivningens felt. En presselov med udgangspunkt i Ørsteds mindretalsbetænkning fra pressekomiteens arbejde blev under høj bølgegang forelagt stænderne under deres sessioner i 1835-1836.

Lehmann advarede i en serie artikler i *Kjøbenhavnsposten* i vinteren mod yderligere indskrænkninger og kom i klammeri med Søren Kierkegaard og i Roskilde stænderforsamling advarede ligeledes mod en indsnævring af pressens råderum. Det var navnlig ordene om, at »utilbørlige udtalelser« ikke var tilladte for fremtiden, hvilket bragte den liberale presse på glatis. De liberale havde først og fremmest pressen som forum for deres politiske agitation, og de ønskede derfor at have så vide beføjelser som muligt, men loven med Ørsteds formuleringer blev alligevel, trods protester, vedtaget i 1837³⁵.

Kampagnen for åbne døre i stænderforsamlingerne

Under debatten om stænderforfatningen i begyndelse af 1830'erne havde David og Lehmann brugt megen energi på at plædere for stænderforsamlingernes offentlighed.

I det lovudkast om stænder, som i 1832 blev forelagt de erfarne og oplyste mænd til forhandling, nævntes det, at aviserne delvis skulle have tilladelse til at offentliggøre forhandlingerne. Der stod derimod intet om, at offentligheden skulle have adgang til at overvære forhandlingerne. Det beroede på, at kongen havde meddelt forhandlingslederen, præsident i Danske kancelli, Stemmann, at det måtte anses for en selvfølge ved rådgivende stænder, at møderne foregik bag lukkede døre. Følgelig skulle spørgsmålet ikke nævnes i lovudkastet, som blev forelagt de erfarne og oplyste.

Vigtigheden af spørgsmålet om fuld offentlighed, gjorde det uundgåeligt, at det blev bragt på bane under forhandlingerne. En afstemning viste, at der var flertal for offentlighed. De erfarne og oplyste ville formentlig gerne se de rådgivende stænder som et moderne parlament med adgang for presse og publikum, som det var tilfældet i de avancerede europæiske forfatninger. Regeringen, der betragtede offentlighedsspørgsmålet som et

34. H. Jensen, *Vi alene vide-*, anf. sted. s. 275 f.

35. H. Jørgensen, anf. arb. ss. 173-192.

af de vigtigste principielle spørgsmål, var urokkelig. M.h.t. referaterne af møderne i stændersalen lykkedes det dog forhandlerne at formå regeringen til at udgive et særligt stænderblad³⁶.

Stænderforordningerne af 15.5. 1834 bestemte, at det væsentligste af stændernes forhandlinger skulle offentliggøres i en særlig stændertidende. Forhandlingernes indhold skulle »sammendrages« af to deputerede, valgt af forsamlingen, og forsamlingens præsident skulle føre tilsyn med redaktionen. Inden et nummer af Stændertidende gik i trykken skulle det forelægges den kgl. kommissarius, kongens repræsentant i forsamlingen, til gennemsyn og godkendelse. Der var altså sat ret snævre grænser for, hvad publikum kunne få af meddelelse om deres repræsentanters virke i forsamlingerne.

Pressen havde heller ikke mulighed for at kommentere og kritisere de politiske forhandlinger, og de referater, som de kunne bringe var meget ringe, eftersom der var tale om sammendrag af forhandlingerne, uden navns nævnelse af talerne bortset fra lovkomiteordførerne; og forslagstillelsernes. De liberales vision om et forum, der mindede om et parlament havde dermed lidt skibbrud, og det måtte anspore til politisk handling.

Den 21.9. 1835 pegede Kjøbenhavnsposten da også i en ledende artikel på, at en offentliggørelse efter disse retningslinjer, »selv størst af en A. S. Ørstedes Patriotisme og Liberalitet« kun var en ringe erstatning for fuld offentlighed³⁷.

For at råde bod på savnet af offentlighed anbefalede bladet de deputerede at bruge pressen til at komme i kontakt med offentligheden. Selv stillede bladet sig til rådighed for de deputerede, »der maatte ønske at gjøre deres Vælgere og Almeenheten nøiere bekendte med deres Virken ved Forsamlingerne«. Kjøbenhavnsposten sluttede sin opfordring til de stænderdeputerede med at udtale: »Intet skulde være Os kjærligere, end om vort Blad saaledes maatte blive, det Sted, hvor man i sin Tid, som Supplement til de trykte Stænderforhandlinger samlet kunde finde hvad der paa denne Maade ønskedes bragt til almeen Kundskab.« Artiklen var formentlig forfattet af den oppositionelt politiserende Lehmann, som Kjøbenhavnsposten i 1835 havde knyttet til bladet som politisk medarbejder.

Regeringens reaktion på Kjøbenhavnspostens opfordring kom med det samme. Allerede dagen efter, den 22.9. 1835, udstedtes et reskript som

36. G. Bonderup, De erfarne og oplyste mænds betydning ved stænderforordningernes tilblivelse i det danske monarki. Historie IX, Århus 1970-72, ss. 536-73

37. Ørsted, der var deputeret i kancelliet og generalprokurør var af kongen udnævnt til at repræsentere ham i østifternes og Nørrejyllands stænderforsamlinger

forbød bladene at meddele noget fra stændernes forhandlinger, som ikke var anført i Stændertidende. Det var en besk affære for de liberale. Stændertidende var langsom. Det skulle vise sig, at forhandlingernes publikation først kom lang tid efter, at forhandlingerne i salen havde fundet sted. På forespørgsel fra den polititilsynsførende med bladene, assessor Reiersen, den berygtede forbudsmand, som senere hen blev hængt ud af Corsaren fortolkede kancelliet reskriptet således, at det gjaldt alt vedr. stændernes forhandlinger, også forslag der endnu ikke var fremlagt i stændersalen, hvad Ussing kom til at mærke, da han udsendte en finanspolitisk pjece med forslag til stændernes forhandlinger. Den blev simpelthen lagt under beslag.

I sin kommentar til reskriptet betegnede oppositionens førende organ, Kjøbenhavnsposten, 1.10. 1835 forbudet som en indskrænkning i personfriheden, hvorved sagen iflg. § 4 i anordn. af 28.5. 1831 skulle forelægges stænderne. Således havde kongen jo selv resolveret i sin tid. Kjøbenhavnsposten opfordrede de deputerede til at tage affære, men de efterkom ikke bladets opfordring. De har været realpolitiske nok til at indse, at en enevældig resolution ikke var sådan at bide skeer med. Det ville ikke føre til noget konstruktivt. De deputerede resignerede på sæt og vis, men ikke helt. De satsede nemlig på at gøre Stændertidende så fyldig som mulig³⁸. Her blev de to redaktører af Stændertidende imidlertid bremsede af den pligttopfyldende kgl. kommissarius³⁹.

Nok var Ørsted liberalt indstillet. Han havde således, som det er fremgået ovenfor prøvet at beskytte den gryende politiske offentlighed, men trods kælenavnet »Kongens og Folkets Mand«, var og blev han en loyal statstjener. Da han i midten af 1820'erne havde fået valget mellem en forfatterkarriere og en embedsmandskarriere, efter affæren med Grundtvig ctr. H. N. Clausen, hvor den daværende kancellipræsident F. J. Kaas havde sat ham stolen for døren, havde han valgt at opgive sit rige juridiske forfatterskab og sit virke som debattør. Han havde valgt at stige i enevældens hierarkiske embedssystem. Han forblev Frederik 6.'s mand.

I november 1835, en månedstid efter at Roskilde stænderforsamling var trådt sammen tog de tre liberale politiske aktivister Lehmann, Clausen og

38. J. C. Drewsen til J. Collin 5.10. 1835. Danske Magazin, 6. Rk., Bd. 2. Kbh. 1914-16, s. 238. Ussing til hustruen O. F. Ussing 1.10. 1835. Danske politiske Breve, Bd. 1. nr. 86.

39. Ørsted til Schouw 2.10. 1835. Danske politiske Breve, Bd. 1, nr. 87. Drewsen til Collin 21.10. og 13.11. 1835. Danske Magazin, anf. st., s. 242, s. 249. Af et brev fra Drewsen til Collin fremgår det, at Schouw og Drewsen forsøgte at benytte Collins fremtrædende plads i regeringsapparatet til at få udvirket en åbning af dørene til Roskilde stænderforsamling. Brevet er dateret 7.10. 1835. Danske Magazin, anf. st., s. 240.

Hage initiativ til en underskriftindsamling i København på et andragende om stænderforsamlingernes offentlighed⁴⁰. Man opnåede i løbet af kort tid at indsamle 1227 underskrifter på offentlighedsandraget. Samtidig med, at det liberale trekløver organiserede den politiske aktivitet i hovedstaden kontaktede de deres politiske meningsfæller i provinsen, således som det også var gået for sig under den store ytringsfrihedskampagne tidligere på året. Der blev sendt afskrifter af den københavnske adresse rundt omkring på Sjælland, Lolland-Falster og Fyn. Da andrageret rettede sig til østifternes deputerede i Roskilde stænderhus, undlod man at sende afskrifter til Nørrejylland, som havde sin egen stænderforsamling i Viborg. Der blev indsamlet underskrifter i Odense, Fåborg og omegn, Assens og omegn, Middelfart og omegn, Nyborg og omegn, Svendborg, Kerteminde, Rudkøbing og Langeland, Nakskov og omegn og Nykøbing Falster⁴¹. Vi ved ikke, hvorfor netop disse byer og egne blev valgt, men måske har de københavnske liberale samarbejdet med *de* deputerede i Roskilde, som også gik ind for åbne døre. Det storstilede politiske initiativ skulle give de deputerede i Roskilde lejlighed til at rejse offentlighedssagen for kongen og samtidig demonstrere, at der var tale om en sag med bred opbakning, en folkesag så at sige.

Sagen blev da også taget op i Roskilde, hvad de deputerede havde ret til. Det var nemlig regelen, at de deputerede udover at behandle kgl. lovforslag på eget initiativ kunne sende de såkaldte petitioner til kongen. Ørsted var imod. Han vidste, at sagen ville støde på modstand hos kongen,

40. H. Hage til sin broder G. Hage 18.11. 1835. Danske politiske Breve, Bd. 1, nr. 111. Se også s.st., nr. 113: T. Algreen-Ussing til O. Lehmann 18.11. 1835. Kjøbenhavnsposten, der i 1835 havde fået de unge liberale aktivister Lehmann og J. F. Giørvad som politiske redaktører, beskæftigede sig massivt med offentlighedsspørgsmålet i bladet, se 21.9., 1.10., 6.11., 13.11., 15.11., 16.11., 7.12., 17.12., 18.12., 24.12. 1835.

41. Offentlighedspetitionerne er registreret i protokollen: Den kgl. Kommissarius ved Provindsialstænderne for Østifterne og Nørrejylland. Ureg. materiale: Stænderne. Journal. Fol. 45 b., No. 91., RA. Selve petitionerne ligger i en pakke med titlen: Den kgl. Kommissarius ved Provindsialstænderne for Østifterne og Nørrejylland. Ureg. materiale. Roskilde 1835-1836. Commite Arbejde 1835-1835 (Sager vedr. Stændernes egne organisatoriske Anliggender), RA. Der er verbal overensstemmelse mellem petitionerne fra Odense, Fåborg, Assens, Middelfart, Svendborg, Rudkøbing og Langeland, Roskilde, Hillerød og Nakskov og Lehmanns, Hages og Clausens store københavnske adresse. Adressen fra Nyborg har sin egen tekst. Der er imidlertid dispositionel og indholdsmæssige ligheder med københavnerpetitionen. Petitionen fra Kerteminde adskiller sig fra den københavnske både m.h.t. indhold og formulering. Adressen fra Nykøbing Falster findes ikke blandt de øvrige. Det fremgår af et brev fra Odense redaktøren Thomsen til Kjøbenhavnspostens udgiver A. P. Liunge, at Thomsen og Grosserer Grut organiserede indsamlingen af underskrifter til offentlighedspetitionen til Roskilde stænderforsamling i Odense, og at de københavnske adressetekster var sendt til grosserer Grut af Hage. Brevet til A. P. Liunge, NKS 4334, 4°, Det kgl. Bibl. Brevet er dateret 23. 11. 1835.

men de deputerede vedtog efter en langvarig debat at sende et andragende til kongen. I Viborg stænderforsamling var der modstand mod offentlighed. De deputerede følte sig ligesom mange af de deputerede fra østifterne generte ved tanken om at have offentlighedens søgelys permanent rettet imod sig, og mange mente, at offentlighed ville fremme demagogi og gå ud over sagligheden i debatterne. I Roskilde i 1835/36 og i Viborg i 1836 vedtog man, at samtlige taleres navne skulle anføres i Stændertidende, og det gik regeringen med til, men først fra 1840 er Stændertidende en fyldig kilde på linje med Junigrundlovens senere Rigsdagstidende⁴².

Under forhandlingerne med de oplyste og erfarne havde hovedforhandleren, Stemmann, understreget, at stænderne skulle betragtes som kongens private rådgivere. Han havde fremhævet, at det lå i sagens natur, at det måtte være op til spørgeren, altså kongen, om og hvordan han ville offentliggøre de råd han fik af sine deputerede i stænderforsamlingerne. Anden stilling anden indvirkning kunne ikke indrømmes stænderne uden at gøre et voldsomt brud på den bestående regeringsform, havde Stemmann sagt⁴³. Regeringen ville for alt i verden undgå, at stænderne alt for meget kom til at minde om et nationalparlament. Derfor opsplittede man i flere stænderforsamlinger, en kopi af den preussiske stænderforfatning, som også havde været det oprindelige forbillede for regeringen.

Afslutning

De liberale byggede deres aktivitet på pressen og fra 1835 stænderforsamlingerne. Det var den borgerlige offentligheds omdrejningspunkt. Gennem avis- og tidsskriftlæsning i bl.a. den akademiske klub Athenæum, der rummede store samlinger af internationale periodiske skrifter og aviser⁴⁴ havde de danske liberale stiftet bekendtskab med det internationale politiske liv, som de også var blevet stimuleret af af de obligatoriske dannelsesrejser for unge studenter og kandidater. De udenlandske skrifter introduceredes bl.a. i Maanedsskrift for Litteratur i tidsskriftets programarti-

42. Det blev overdraget den liberale godsejer til Marienborg, P. A. Tutein at skrive en offentlighedspetition til Frederik 6. Se Roskilde Stændertidende 1835-1836, sp. 1581-1591. Danmarks historie, bd. 5. Kbh. 1985, s. 41.

43. G. Bonderup, *anf. arb.*, s. 562.

44Jeg har på grundlag af biblioteksfortegnelser undersøgt bog- og tidsskriftbestanden i de københavnske klubber og læseselskaber i min afhandling »Publikum og den politiske litteratur i 1830'erne«. Afhandlingen udgives i Historiske Meddelelser om København. Årbog 1992.

kel i vol. 2, 1829, skrevet af redaktør H. G. von Schmidten. David havde studeret i Tyskland og af Lehmanns debutartikel i Maanedsskrift for Litteratur, vol. 7, 1832 fremgår det, at han havde fulgt med i det engelske politiske liv. Også fra debatten om stænderforfatningen i årene 1831-1832 viser det sig, at de politiske debattører var velinformerede om udenlandske konstitutioner og andre landes politiske forhold i det hele taget. Norske politiske forhold spillede vel en særlig rolle. I lang tid var den norske forfatning, Eidsvoldforfatningen et forbillede for danske liberale, og bl.a. Lehmann beskæftigede sig i Maanedsskrift for Litteratur med den norske forfatning⁴⁵.

De liberale udgjorde ikke nogen homogen gruppe. Allerede under den tidlige stænderforfatningsdebat kan man skelne mellem en venstrefløj, der straks ønskede en fri forfatning, et juste-milieu, hvis politiske ønsker foreløbig var imødekømt, men en gruppe, der bestod af ældre liberale og som på længere sigt så en konstitution for sig, men de var realistiske nok til at indse, at intet ville blive ændret, så længe Frederik 6. regerede. I 1839/40 slog de sig sammen med venstrefløjen og krævede at den nye tronbestiger kong Christian 8. en fri forfatning. Enkelte af de moderate liberale, som David, gled sammen med Ussing længere mod højre. Endelig var der en gruppe regeringsvenlige støtter, de servile, som Fædrelandet kaldte dem. Sig selv kaldte de i deres organ Heibergs blad »Kjøbenhavn flyvende Post«, hvis hoveddebattør var Sorølektoren P. Hjort for contra-oppositionelle⁴⁶.

Publicisterne havde en tradition at støtte sig til, nemlig den videnskabelige og litterære debat og kritik, der som i det politiske liv også havde skabt partier. Den debat, der blev ført i Guldalderens glansperiode kunne nemt overføres til det politiske liv. Den stil, som kendetegnedes den litterære debat, den tunge akademiske stil, karakteriserede også den politiske debat. Det var længe før Hørup og Cavling.

Fra midten af 1830'erne begyndte det at svirre i luften med politiske eti-

45. Maanedsskrift for Litteratur, Bd. 12, Kbh. 1834, ss. 289-360.

46. Venstrefløjen kaldes af Johs. Hage for »Oppositionspartiet«. Fædrelandet 4.3. 1836. A. S. Ørsted kaldte fløjen »Bevægelsespatriet«, citeret efter M. Rubin, anf. arb. s. 544. Det liberale centrum, der bestod fortrinsvis af den ældre generation af liberale, født før år 1800, kaldte Hage og Lehmann for »juste-milieu«. Se Fædrelandet 12. 1836. Kjøbenhavns flyvende Post kalder denne politiske gruppering for »de fornuftige Liberale«. Kjøbenhavns flyvende Post d. 16.2. 1836. Ørsted kalder dem for »liberal-konservative«. A. S. Ørsted, Af mit Livs og min Tids Historie, Bd. 1., Kbh. 1851, s. 111. Betegnelsen »conservativ« dukker første gang op i den liberale presse i midten af 1830'erne. Skældsordet »de servile« bruges synonymt med »de conservative«. Betegnelse »contra-oppositionel« stammer fra J. L. Heibergs blad Kjøbenhavns flyvende Post 3.2. 1836.

ketter og partibetegnelser som Blinde Oppositionsmænd, Det moderate Partie, Det unge Danmark, Det constitutionelle Partie, Den egentlige Liberalisme, Den ægte og rene Liberalisme, Det liberale Partie, De Ultraliberale, De forstandigste Liberale, Skraalerne, Reformerne, Conservative, Bevægelsespartiet, Liberalismen, Illiberal, En erklæret Reformer, Liberalerne, Torys, Radicalerne, En ægte Radical og Radicale Frihedsmænd⁴⁷. Skillelinjen mellem de politiske fløje blev skarpere i løbet af 1830'ernes politisering, som er så glimrende skildret af Hertz i hans nøgleroman »Stemninger og Tilstande« fra 1839, af de liberale straks omdøbt til forstemninger og stilstande⁴⁸. For en Lehmann og en Hage gik den politiske udvikling for langsomt. Specielt Lehmann sukker som politisk medarbejder i Kjøbenhavnsposten over hvor trælst det politiske liv var. Det som især ud over forfatningsspørgsmålet optog de liberale i 1830'erne var ytringsfrihedsspørgsmålet, finanserne og bondesagen, sidstnævnte for alvor fra Stavnsbåndsjubilæet i 1838.

De liberale ville ikke lave en social revolution, men en politisk. Deres åndsfrænder sad i administrationen og de havde de samme sociale interesser. De var de begavede, de oplyste og de formuende, der skulle have den politiske magt i stat og samfund.

De liberale betyndte med at organisere sig ved hjælp af presseforetagender, men i 1834 valgte de at koordinere deres politiske aktivitet i håb om at sikre intelligensen og det dannede borgerskab indflydelse på valgene til stænderforsamlingerne. Som jeg har beskrevet ville man undgå »ethvert Skin af Partiesag«. Men reelt var der tale om en liberal, borgerlig-akademisk politisk organisering vendt mod den store klasse af vælgere, det jævne københavnske borgerskab. Jeg tror, at erfaringen med koordineringen og organiseringen gav de liberale den erfaring, at de trods deres principielle modstand mod partilignende organisering, havde noget at hente politisk ved at skabe en form for ad hoc -organisering, når de følte

47. Danske politiske Breve, Bd. 1., nr. 47.51, 191, 61 a, 84, 85, 108, 117, 129, 146, 163, 150, 158, 177, 199, 202, 204 b, 206, 209.

48. »Den tid er forbi, skrev i 1840 en skarpsinding iagttagende hr. »X« i Berlingske Tidende, da vort statssamfund bestod uden mærkelig adskilte partier. Enhver maa gøre sig sit forhold til disse partier klart. »P. Jensen, Presse, penge og politik 1839-1848, Kbh. 1971, s. 16. Fra konservativ side, navnlig den skønlitterære institution, rejstes kritik mod udviklingen i samfundet. Heiberg opfatter publikum og offentligheden som an atomiseret masse, hvor de substantielle interesser opløses i partikulære. Se J. L. Heiberg, Prosaiske Skrifter, Bd. 6, Kbh. 1861, s. 263-283. Heibergs indlæg mod den politiske splittelse af samfundet er trykt første gang i Intelligentsblade 1842, nr. 6. Jfr. K. H. Ilting, The Structure of Hegel's Philosophy of Right. Z. A. Pelczynski, (ed.), Hegel's Political Philosophy, 1971, s. 100 ff.

sig truet, som tilfældet var under valgkampen og under ytringsfrihedskampagnen. Men en egentlig partidannelse ville de fleste liberale ikke gå med til.

I 1844 udkastede Lehmann planer om et egentligt nationalliberalt parti, men hans planer stødte på modstand blandt hans politiske meningsfæller⁴⁹.

I Fædrelandet for 4.3. 1836 taler redaktøren J. Hage om »det liberale Parties Meninger og Handlinger«. Ordet parti må selvfølgelig ikke forstås i moderne politologisk betydning, men udtalelsen parti tolker jeg som udtryk for den liberale koordinering med Ussing som frontfigur, som fandt sted i Roskilde stænderforsamling bl.a. omkring så centrale emner som offentlighed, ytringsfrihed, finanspolitik og krav om ophævelse af sociale privilegier eller modsvarende særligheder, ønsket om at fremsætte overgangen til selveje fra fæste og støtte til hoveriets afvikling, samt ønsket om kommunalt selvstyre.

Egentlig partidannelse hører en senere tid til⁵⁰, og først i sidste del af 1800-tallet dannedes egentlige partier nemlig Venstre, Højre og Socialdemokratiet. Men som min afhandling har vist havde de liberale allerede i midten af 1830'erne, længe før 1840'ernes storstilede sammenkomster på Skamlingsbanken og de massive underskriftindsamlinger til Christian 8. en form for organisation. Den fremstilling, som Skovgaard-Petersen og Claus Bjørn har givet af de liberale i 1830'erne i deres bidrag til Danmarks historie, henholdsvis i 1985 og 1990, må efter det ovenstående modificeres. De liberale var ikke kun »miljøer« men en politisk gruppe, som i et vist omfang var i stand til at mobilisere sine meningsfæller.

49. Danske politiske Breve, Bd. 2., nr. 618, 619, 620.

50. J. B. Sass, Nationalliberale partipolitiske organisationer. Martsforeningen og Den danske Folkeforenings opbygning og virke 1864-1866. Historisk Tidsskrift, bd. 75, Kbh. 1975ss. 273-320.